

Тема. Україна в роки правління Івана Виговського.

Мета: розглянути особливості внутрішньої і зовнішньої політики І. Виговського, охарактеризувати головні причини, умови Гадяцького договору і його наслідки для українських земель; з'ясувати причини і наслідки українсько-московської війни 1658 – 1659 рр., показати вплив певної історичної особи на різні історичні процеси; розвивати уміння учнів працювати з підручником, електронним атласом, історичними документами; розвивати уміння давати оцінку діяльності історичної особи, уміння висловлювати свою точку зору підтверджуючи її фактами; виховувати учнів у дусі українського патріотизму.

Основні ідеї і поняття : Гадяцький договір, Конотопська битва, московсько-українська війна 1658 – 1659 рр., опозиція, громадянська війна, Руїна.

Основні дати і події : 26 серпня 1657 р. - старшинська рада в Чигирині обрала до повноліття Ю.Хмельницького гетьманом І.Виговського; 21 жовтня 1657 р. - Генеральна рада в Корсуні обрала повноправним гетьманом І. Виговського; 7 лютого 1658 р. – в Переяславі нова козацька рада підтвердила обрання І.Виговського на посаді гетьмана України; травень 1658 р. - розгром військами гетьмана загонів опозиції М. Пушкаря і Я. Барабаша під Полтавою; 16 вересня 1658 р. - Гадяцький договір; 1658 – 1659 рр. - московсько-українська війна; 24 - 28 червня 1659 р. - битва під Конотопом і розгром московського війська.

Тип уроку : вивчення нового матеріалу.

Епіграф:

*... На безсмертну славу заслужив, гетьман наш.
Ні, вона у забутті, певно не постане;
не впадеш у глибину забуття безличну,
не загинеш у літах –
маєш славу вічну...*

Хід уроку:

I. Організаційний момент.

II. Установчо-мотиваційний етап.

Перш ніж ми перейдемо до вивчення нової теми давайте спробуємо пригадати деякі події із попереднього розділу.

Евристична бесіда.

1. Назвіть хронологічні рамки Національно-визвольної війни(1648-1657рр).
2. Національно-визвольну війну очолив... **Б.Хмельницький**.
3. Національно-визвольна війна українського народу була проти **Польщі**.
4. З якою державою Б. Хмельницький уклав договір у 1654р. **Москва**
5. У якому місті проходило укладення договору 1654р. **Березневі статті**.

У ч и т е л ь. Політична та економічна ситуація в Україні, що склалася по смерті Б. Хмельницького, була досить складною.

Становище Української держави після смерті Б.Хмельницького.

1. Польську шляхту як панівний клас замінило козацтво.
2. Селяни здобули особисту свободу, право розпоряджатися власним майном та вільно переселятися.
3. Старшина перетворилася на земельних магнатів, що спричинило конфлікти з козацькою біднотою.
4. Селянські повинності на користь Війська Запорозького: забезпечення транспортними засобами, провізією, сплата податків.
5. Підтверджені права монастирів на землю, обов'язок селян нести трудові повинності на користь церкви.
6. Містечка потрапили під владу місцевої старшини й мали сплачувати мито за торгівлю, тоді як козаки були від нього звільнені.

7. Погіршилося матеріальне становище козацтва. У розореної війною держави не було коштів на платню козакам за службу. Козацька ж старшина тим часом збагачувалася за рахунок прибутків з оренди.
8. У ході війни не відбулося об'єднання всіх українських земель. Посилилося соціальне напруження в суспільстві.
9. Царський уряд ігнорував інтереси Української держави.
10. На новообраного гетьмана, який повинен був обійняти цю посаду після смерті Хмельницького, покладалося важливе завдання — ліквідувати соціальне напруження в українському суспільстві й продовжити боротьбу за національне визволення українських земель та об'єднання їх в одній державі.

Хто став гетьманом після смерті Б.Хмельницького.

Ще за життя Б.Хмельницького старшинська рада винесла ухвалу про передачу влади після смерті гетьмана його 16-річному синові Юрію. Однак після смерті Б.Хмельницького ситуація змінилася. 26 серпня 1657р в Чигирині відбулася рада, на якій гетьманом до повноліття Ю.Хмельницького було обрано генерального писаря **Івана Виговського**.

Тому, тема уроку сьогодні, запишіть у робочі зошити - **Україна в роки правління І.Виговського.**

План вивчення нового матеріалу.

- 1.Обрання гетьманом Івана Виговського.**
- 2.Внутрішня і зовнішня політика І. Виговського.**
- 3.Україно – московська війна 1658 – 1659 рр.**
- 4. Кінець гетьманування Виговського.**

1.Обрання гетьманом Івана Виговського.

Зараз я пропоную вам уважно прослухати і переглянути відео в якому розповідається про обрання Івана Виговського гетьманом, а після перегляду опрацювати текст підручника на ст. 154 і на основі цього ви повинні скласти характеристику про гетьмана за планом який пізніше ви побачите на дошці.

1. Як відбувалося становлення особистості історичного діяча:

- а) де і коли він народився?;
- б) де і в яких умовах жив, зростав, виховувався?;
- в) як формувалися його погляди?

2. Діяльність історичного діяча:

- а) схарактеризуйте основні справи його життя;
- б) які успіхи й невдачі були в його справах;
- в) які верстви населення підтримували його діяльність, а які ні, і чому;
- г) якими були наслідки його діяльності;

Іван Виговський (р.н невід.-1664р)

- Походив зі старовинного шляхетського роду, закінчив Києво-Могилянський колегіум, служив у державних установах.
- У роки Визвольної війни був одним із найближчих соратників Хмельницького, генеральним писарем Війська Запорозького.
- По смерті Хмельницького був наказним гетьманом при Юрії Хмельницькому, а потім **26 серпня 1657 рік** - м. Чигирин Старшинська рада обрала до повноліття Юрія гетьманом І.Виговського.
- Проводив антимосковську політику, розгромив промосковське повстання козаків у 1658 р., а також російські війська під Конотопом у 1659 р.
- Уклав у Гадячі угоду з Річчю Посполитою.
- Гетьман орієнтувався на інтереси старшинської верхівки та української покозаченої шляхти. Щедрі дарунки земельних наділів і привілеї можновладцям спричинили невдоволення незаможного селянства і козацтва.

- У жовтні 1569 року на Чорній раді був усунений від влади і повернув гетьманську булаву Юрію Хмельницькому.
- Після цього перебував на польській державній службі. За наказом Павла Тетері був заарештований і розстріляний у 1664р.

Учитель. Становище Гетьманщини було складним ще й тому, що серед козаків у цей час поглибилися розбіжності між прихильниками зовнішньополітичних орієнтацій. Частина з них орієнтувалася на **Польщу (правобережні полки)**, а друга частина на **Москву (лівобережні полки)**. Ситуація в Україні ускладнювалася ще й тим, що російський уряд розпочав свій наступ на українську незалежність. За таких складних зовнішньополітичних та внутрішньополітичних умов гетьманську булаву, як ми вже з'ясували, отримав **Іван Виговський**.

2.Внутрішня і зовнішня політика І. Виговського.

Учитель. У зовнішньополітичній діяльності новообраний гетьман прагнув продовжувати політику Богдана Хмельницького, основне прагнення І.Виговського полягало в тому, щоб запевнити Україні самостійність.

Для розгляду цього питання я пропоную вам об'єднатися в дві групи уважно переглянути відео та опрацювати текст підручника: (ст.154-156) та визначити внутрішню та зовнішню політику Івана Виговського. Перша група працює над зовнішньою політикою а друга над внутрішньою політикою Івана Виговського. Своїми результатами заповнюєте схему яку отримала кожна із груп і пізніше хтось один із групи презентує свою роботу.

Робота у групах:

1-ша група. Зовнішня політика.

2-га група. Внутрішня політика.

Зовнішня політика Івана Виговського.

Розповідь учителя. Звичайно, Гадяцька угода не вирішувала багатьох соціально-економічних і політичних проблем або й просто ігнорувала їх. Особливо це - стосується становища селянсько-козацьких мас, їх інтересів, зрештою, політичної - орієнтації. Однак очевидним є те, що в разі вступу в силу гадяцьких «пактів» (в даній редакції) Україна досягла б якісно нового рівня державності, остаточно прилучившись до європейської цивілізації.

Зовнішня політика Івана Виговського:

- Проголосив основний принцип своєї зовнішньої політики: «Визнати й оголосити Запорозьке Військо з підвладними йому провінціями за вільний і нікому не підданий нарід».
- Укладає союз зі Швецією, поновлює союзницькі відносини з Кримом, йде на порозуміння з Туреччиною.
- Намагався не ускладнювати відносини ні з Росією, ні з Польщею й зберегти автономію України

16 вересня 1658 р. - підписаний Гадяцький договір між Україною і Річчю Посполитою

Умови Гадяцького договору:

1. Україна входила до складу Річі Посполитої під назвою Великого князівства Руського (три воєводства - Київське, Чернігівське, Брацлавське) як третя складова федерації - поряд з Польським королівством і Великим князівством Литовським.
2. Законодавча влада - Рада, яка складалася з представників усіх полків, сотень і міст.
3. Виконавча влада - гетьман, якого обирали довічно і затверджував король.
4. Визнавалися усі вільності і традиційні права Війська Запорозького, і щорічно за рекомендацією гетьмана 100 козаків приймали в шляхту.
5. Козацький реєстр налічував 30 тис. + 10 тис. найманців.
6. Зрівнювалися в правах православні і католики.
7. На території князівства скасовувалася Брестська унія, митрополит і п'ять православних єпископів допускалися на засідання загального сейму.
8. Уводилися власна судова система українською мовою в діловодстві, своя скарбниця і

монета за польським зразком.

9. Польське військо не мало права переходити кордони України.

Гадяцький договір був більш виваженим і чітким, ніж договір 1654 р. Та, на жаль, не судилося втілити в життя, тим паче, що Польща не збиралася дотримуватися його умов.

Розповідь учителя. Після обрання гетьманом І. Виговський продовжував зовнішньополітичний курс, вироблений Б. Хмельницьким. Підтримував союзницькі відносини зі Швецією і Трансільванією, Кримським ханством та Московською державою. Зміст своєї політики стосовно останньої Виговський сформулював лаконічно: **«Нехай Великоросія буде Великоросією, Україна — Україною, ми є військо непереможне»**. Розривати зв'язки з Московською державою він не поспішав, але виразно давав зрозуміти, що відтепер він — гетьман України і всі державні справи вирішуватимуться тільки з його згоди. Звичайно, таке ставлення і така політика не могли сподобатись Москві.

На час обрання гетьманом Виговський уже був досить досвідченим державним діячем. Однак він припустився досить серйозних **прорахунків** у своїй соціально-економічній політиці:

- гетьман усіляко підтримував козацьку старшину і шляхту, нехтуючи при цьому інтересами простих козаків, селян і міщан;
- згубним для Української держави стало те, що для боротьби з антигетьманськими виступами Виговський почав шукати підтримки Москви, а також скористався допомогою кримського хана.

Прорахунки гетьмана спричинили козацькі заворушення, що з жовтня 1657 р. розпочалися в Україні. Їх очолили кошовий отаман запорожців **Яків Барабаш** та полтавський полковник **Мартин Пушкар**. Керівники повстанців звернулися по допомогу до московського уряду, який офіційно в події в Україні не втручався, але стосунки з повстанцями підтримував і матеріально допомагав.

Для того щоб придушити повстання, І. Виговський уперше в історії України використав кримських татар і розплатився за їхню допомогу дозволом брати ясир із Полтавщини. Під час кровопролитних боїв, які тривали у **травні—червні 1658 р.** між прихильниками і противниками гетьмана, в Україні загинуло близько 50 тис. осіб, серед яких і керівники повстання. Фактично, ці події започаткували період громадянської війни. В українській історії його також називають **добою Руїни** (уперше був ужитий істориком **М. Костомаровим**). Цей період тривав від 1658 до 1676 р. (згідно з іншими періодизаціями, від 1657 до 1687 р. або від 1663 до 1687 р.) і призвів до ліквідації козацького устрою і розорення Правобережної України, а якщо дивитися ширше, то й до розпаду Української козацької держави, її підкоренню сусідніми державами.

Робота з термінами і поняттями.

Громадянська війна — найгостріша форма політичної боротьби, що являє собою збройну сутичку між класами і соціальними групами, націями задля досягнення певних політичних цілей, головною з яких є досягнення повноти державної влади.

Руїна — термін, який позначає процес занепаду й спустошення України в результаті громадянської війни, гострої боротьби старшини за владу й постійної агресії сусідніх держав.

Причини Руїни:

1. Відсутність загальнонаціонального лідера після смерті Б.Хмельницького.
2. Розкол серед української еліти з питань внутрішньої та зовнішньої політики: частина орієнтувалася на Москву, частина — на Річ Посполиту.
3. Перевага особистих інтересів старшини над державними.
4. Гострі соціальні конфлікти, небажання рядового козацтва й селянства підпорядковуватися будь-якому уряду.
5. Утручання з боку Речі Посполитої, Московської держави, Османської держави та Кримського ханства.

Підходи до визначення Руїни

<i>Період</i>	<i>1657- 1687 рр.</i>	<i>1663 – 1687 рр.</i>
<i>Територія</i>	<i>Лівобережна та Правобережна Україна</i>	<i>Правобережна Україна</i>
<i>Зміст</i>	<i>Розпад Української держави</i>	<i>Спустошення Правобережної України</i>

Внутрішня політика Івана Виговського:

- Відкинув ідею спадкового гетьманату, в основу управління поклав принципи олігархічної республіки, запевнивши, що без старшинської ради «жодних справ робити не буду».
- Спирався на шляхту та козацьку старшину, позиція яких за його гетьманування значно посилилася.
- Проводив лінію на економічне й політичне зміцнення козацької старшини і православної шляхти.
- Надавав велику кількість землі у володіння православних монастирів, української шляхти і козацької старшини.
- Пасивна економічна блокада Запоріжжя, яке стало осередком опозиції гетьману.
- Зазнавши невдачі в боротьбі з анти гетьманськими виступами власними зусиллями, звернувся по допомогу до Москви.
- Це призвело до зростання масового невдоволення й соціального вибуху

3.Україно – московська війна 1658 – 1659 рр. Конотопська битва.

Основною причиною українсько-російської війни 1658-1659 рр. була несумісність підходів гетьманського та царського урядів щодо подальшого розвитку двосторонніх відносин. Гадяцький договір прискорив військове московсько – українське протистояння. Іван Виговський війни не хотів, але вимушений був відповісти на агресію зі сторони Московщини і розірвати стосунки з Москвою. Було розроблено план військових дій щодо розгрому царських військ та опозиції. Оскільки царський уряд став на сторону опозиції, то громадянська війна переросла у війну з Московською державою. Бойові дії почалися на різних фронтах у грудні 1658 року. Московський цар оголосив І. Виговського зрадником і закликав українців не підпорядковуватися гетьману. Частина Лівобережних полків перейшла на сторону московського царя. Виговський, в свою чергу, розіслав до європейських дворів звернення, у якому сповіщав про розрив із Москвою та про причину цього розриву.

Росія, прагнучи стати наймогутнішою потугою на сході Європи та у православному світі в цілому, бажала загарбати Україну, а **Україна** - навпаки, прагнула зміцнити свою власну державність під захистом Москви, але без реального включення в російський владний простір.

Основні події московсько-української війни 1658-1659 рр. розгортались навесні-влітку 1659 р. Наприкінці березня 1659 р. понад 100-тисячна російська армія на чолі з князем О.Трубецьким рушила на Україну. 20 квітня її було зупинено під Конотопом, який боронили козаки Чернігівського і Ніжинського полку під командуванням ніжинського полковника Григорія Гуляницького. Майже два місяці козаки тримали облогу. Виговський протягом цього часу готувався до вирішального бою. Гетьман домовився з кримським ханом про допомогу 40-тисячної орди і загалом мав близько 60 тис. вояків. Незабаром союзницьке військо виступило на допомогу оточеним.

Головна битва відбулася **28 червня 1659 р. в районі с. Соснівки під Конотопом**. Вона закінчилася нищівною поразкою московського війська. Гучна перемога під Конотопом не поклала край розбратові в Україні. Поміж українців не було єдності щодо подальшої долі Батьківщини. Незалежну Україну кожне угруповання розуміло по-своєму, обстоюючи передусім власні інтереси.

Причини війни:

1. Загострення україно-російських відносин унаслідок відвертого втручання московських воєвод у внутрішньополітичне життя Гетьманщини.

2. Невдоволення московського уряду діяльністю І.Виговського й прагнення замінити його особою, яку він зможе краще контролювати.

Привід до віни: Виступ анти гетьманської опозиції, що очолили полтавський полковник Мартин Пушкар та кошовий отаман запорожців Яків Барабаш, яку московська влада вирішила підтримати.

Основні результати:

1. Втрата І.Виговським гетьманської булави.
2. Підпорядкування Лівобережної України московській владі.

Конотопська битва.

Розповідь учителя. На початку квітня 1659 р. московське військо на чолі з князем О. Трубецьким підійшло до Конотопа і взяло його в облогу. Місто захищали 4 тис. козаків на чолі з наказним гетьманом Г. Гуляницьким. Героїчна оборона дала змогу І. Виговському разом із поляками і татарами рушити на допомогу обложеним.

8—9 липня 1659 р. під Конотопом відбулась вирішальна битва, у якій Виговський разом із татарами і поляками завдав нищівної поразки 100-тисячній московській армії на чолі з князем О. Трубецьким. У битви поліг цвіт московської кінноти, а переляканий цар навіть залишив Москву, боячись походу козаків на Москву.

Цікаво знати. Битва розгорталася таким чином. Уранці 8 липня І. Виговський з українськими і польськими полками рушив до переправи через р. Куколка поблизу с. Соснівка, за 12 км від Конотопа. Тим часом татари й українська кіннота пішли в обхід Соснівки. Назустріч українському війську рушила відбірна московська кіннота. У районі переправи спалахнула запекла битва. Українські полки вдавано відступили, заманивши частину московської кінноти на протилежний берег річки. У цей час у тил московського війська вдарила татарська й українська кіннота. Серед московитів почалася паніка, і вони почали тікати. У полон потрапили князі Семен Пожарський, Семен Львов та ін. Уночі Трубецький віддав наказ знімати облогу з міста й відступати. У цей момент із Конотопа вдарив Гуляницький і захопив частину обозу московського війська. Згодом підійшли Виговський з Іслам-Гіреєм і завдали росіянам ще більшої поразки, переслідуючи їх ще три доби. Незначній частині московського війська вдалося дібратися до Путивля.

4.Кінець гетьманування Виговського.

Випереджальне завдання. Підготувати повідомлення «Кінець гетьманування Виговського і його смерть».

Унаслідок гострої внутрішньополітичної ситуації скористатися результатами перемоги гетьман не зміг. Рух проти влади Виговського охопив Лівобережжя і частково Правобережжя. Його очолили: Яким Сомко, Василь Золотаренко, Іван Богун, Іван Сірко, Іван Брюховецький, Тихіш Цицюра. До того ж в Україну знову посунули московські війська. У цей час кримський хан зі своїм військом залишив гетьмана, бо вінницький полковник Іван Сірко разом із запорожцями здійснив військовий похід на Аккерман. Незадоволена політикою Виговського козацька старшина на чолі з І. Богуном об'єдналася навколо Ю. Хмельницького й висувала його на гетьманство. 21 вересня 1659 р. під м. Германівкою на Київщині відбулася козацька рада, яка обрала новим гетьманом Ю. Хмельницького. Виговський урятувався втечею до поляків, але в 1664 р. його звинуватили в змові проти Польщі й розстріляли.

III. Закріплення нових знань учнів.

Тести.

- 1.Після смерті Б.Хмельницького гетьманом став:
а) Юрій Хмельницький; б) Іван Виговський.
2. Початок правління І.Виговського:
а)1657 р; б)1658 р.
3. Іван Виговський орієнтувався на інтереси:
а)народних мас; б)вищих верств населення.
- 4.Конотопська битва відбулася 28 червня:

а) 1657 р. б) 1659р.

5. Між якими державами було укладено Гадяцький трактат?

а) між Москвою та Україною; б) між Польщею та Україною.

6. Гадяцький договір був підписаний:

а) 6 вересня 1658р; б) 6 вересня 1657р.

7. За Гадяцьким договором українського гетьмана мав затверджувати:

а) польський король; б) московський цар.

8. Яку посаду обіймав І. Виговський за гетьманування Б. Хмельницького:

а) Генеральний писар; б) Генеральний суддя.

9. Позначте період гетьманування І. Виговського:

а) 1663-1668рр; б) 1669-1672рр; в) 1657-1659рр.

10. Позначте період московсько-української війни:

а) 1658-1659рр. б) 1657-1659 рр. в) 1659-1660рр.

11. У якому році у Переяславі відбулася рада, яка підтвердила обрання І. Виговського гетьманом:

а) лютий 1658р; 5 квітня 1657р.

12. У 1664 році був страчений поляками наказом полковника:

а) Тетері; б) М. Пушкара.

IV. Підсумки уроку. У період гетьманства І. Виговського через внутрішні і зовнішні конфлікти починається період громадянських воїн. І в історії українських земель настає страшний, безжалісний період поневірянь і розрухи - який історики охрестили як період - Руїни. Проте історична особистість гетьмана І. Виговського ще раз змогла нам продемонструвати стійкість духу українського народу в боротьбі за свою свободу.

Домашнє завдання. Опрацювати § 23, с. 154 – 159. Скласти кросворд по даній темі.